

ՄԱՏԹԵՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՔԱՐՈՉԸ «ՍՈՒՏ ՍԱՐԳԱՐԵՆԵՐ ԴԻՏԻ ԵԼԼԵՆ
ԵՒ ԿԱՏԱՐԵՆ ԸՆՇԱՆՆԵՐ ՈՒ ՉԱՐՄԱՆԱԼԻ ԳՈՐԾԵՐ ՍՈԼՈՐԵՑՆԵԼՈՒ
ՂԱՍԱՐ, ԵԹԵ ԿԱՐԵՆԱՆ ՆՈՅՆԻՍԿ ԸՆՏՐԵԱԼՆԵՐՆ ԱԼԼ»¹

Գիտելի է, թէ ստույթիւնը բազմաթիւ հոմանիշներ ունի, որ նախ իմա-
նալի է անոնց՝ որոնց կը յատկացուի ստույթիւնը, որովհետեւ «դատարկ»
կը կոչենք, ինչպէս կ'ըսէ Տէրը. «Խաբանչիւր դատարկ խօսքի համար հա-
շի պիտի տամ»²:

«Ունայն» կը կոչենք, ինչպէս Սողոմոն կ'ըսէ. «Ունայնութիւն ունայնու-
թեանց»³:

«Ձրի» կը կոչենք, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ. «Դո՛ւք ձրի վաճառուեցաք
եւ արծաթով պիտի շփրկուիք»⁴:

«Ոչինչ» կը կոչենք, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ. «Բոլորը ոչինչ համարուե-
ցան անոր»⁵:

«Առասպել» կը կոչենք, եւ ասիկա գիւղացիներէն կը լսուի:

«Նանիր» կը կոչենք, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ⁶:

«Չար» կը կոչենք, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ. «Չարութիւն գործեցի առ-
ջեպ»⁷:

Արդ, իմանանք, թէ ինչպէ՛ս կը զանազանուին ասոնք:

«Դատարկ» կը կոչենք զայն, որու մէջ ոչինչ կայ, ինչպէս դատարկ տան
եւ դատարկ սափորին մէջ: Տակաւին, խօսքը «դատարկ» կը կոչենք, որով-
հետեւ խօսքը պէտք է շահի մը համար ըլլայ՝ կամ հոգիի եւ կամ մարմի-
նի: Իսկ դատարկ խօսքը անպիտան է, որովհետեւ անոր մէջ շահ չկայ:

«Ունայն» կը կոչենք զայն, որոնք պտուղ չունին: Ինչպէս անպ-
տուղ ծառեր ունայն կը կոչուին՝ միայն տերեւ ունենալով, եւ կամ այ-

¹ Հմմտ. Մարկ. ԺԳ. 22:

² Տէս Մատթ. ԺԲ. 36:

³ Ժող. Ա. 2:

⁴ Ես ԾԲ. 3:

⁵ Տէս Ես Խ. 17:

⁶ Տէս Սաղմ. ՃԽԳ. 4:

⁷ Սաղմ. Ծ. 6:

գին, որու մէջ ճիւղ⁸ չի գտնուիր, որ Աստուած Մովսէսին կ'ըսէր. «Ունայնաձեռն թող չ'երեւնան անոնք, որոնք միայն անունը ունին»⁹, այդպէս ալ խօսքը ունայն կը կոչուի, երբ միայն ականջները կը զարդարէ, ինչպէս տերեւը եւ աշքերը, սակայն, ուրախութիւն կամ հոգեւոր կերակուր չի գտնուիր անոնց մէջ:

«Ձրի» կը կոչենք զայն, որ առանց գինի է եւ ասիկա ուրիշ լեզուներու մէջ «ոայ եկական»¹⁰ կը կոչուի, որ իւրաքանչիւր ոք կը գտնէ, ինչպէս խոտ, փայտ, եղէք, հող, ջուր, որոնց համար շատ աշխատանք պէտք չէ, այդպէս ալ խօսքերը «ձրի» կը կոչուին, քանի որ իւրաքանչիւր ոք կրնայ բարբաջել, ինչպէս է դիւական ճարտարութիւնը, եւ այն՝ որ շատ աւելի վատթար գործերով շատցած է: Իսկ աստուածայինները, որովհետեւ դժուարութեամբ կը գտնուի, ինչպէս ոսկի եւ արծաթ, ատոր համար բազում մաքրութիւն պէտք է, որպէսզի արժանաւոր ըլլան:

«Ոչինչ» կը կոչենք զայն, որ ո՛չ մէջտեղն է եւ ո՛չ ալ եղած է: Եւ այսպիսի բառ բազմաթիւ անգամներ [կը գործածենք] մեր խորհուրդը թաքցնելով, երբ ուրիշ մը կը հարցնէ, թէ՛ ի՞նչ ըսիր, կ'ըսեն՝ «ո՛չ ի՞նչ», իբր թէ՛ այս խօսքին մէջ մտնելու պէտք չունիս, իսկ սուտ խօսքերը ոչինչ կը կոչուին, որովհետեւ Աստուծոմէ ստեղծուած չեն եւ Աստուած այդ խօսքերէն բաժին չունի, ինչպէս կ'ըսէ Աւետարանիչը. «Առանց Անոր ոչինչ եղաւ»¹¹, այսինքն՝ մեղքն ու սուտը:

«Առասպել» կը կոչենք զայն, որ մարդու միտքէն կը յառաջանայ՝ առանց աստուածային շնորհին, որով աշխարհականները կը ճոխանան: Այլազգիներուն մէջ այսպիսիներ շատ կան, որովհետեւ ինչպէս անոնց կեանքը այս աշխարհի վրայ է, անոնց խօսքն ալ պէտք է այս աշխարհէն ըլլայ, այսինքն՝ այնպէս կորստական, ինչպէս իրենք են: Իսկ աստուածապաշտներուն խօսքերը պէտք է Աստուծոմէ ըլլան, որպէսզի յայտնի դառնայ, թէ իրենց քաղաքացիութիւնը երկինքն է, Առաքելին ըսածին համաձայն¹²:

⁸ Խաղողի սակաւհատիկ ողկոյզ, (Բաղդիբ Հայերէն լեզուի. Անդրանիկ Վրդ. Կոստեան, Պէյրութ, 1998, էջ 277). (Մանօթագրութիւնը թարգմանողինն է):

⁹ Հմմտ. Բ Օր. ԺԶ, 16:

¹⁰ Ռայէգական: «Ռան» պիտոյք (Միջին հայերէնի բառարան, հտ. Բ., 1992, էջ 301). (Մանօթագրութիւնը Խաղ Քահանայ Դազարեանինն է):

¹¹ Յովհ. Ա. 3:

¹² Տէս Եփես. Բ 19:

«Նամիր» կը կոչենք զայն, որ սիրտին մէջ եղածը ուրիշ է եւ լեզուին վրայ եղածը՝ ուրիշ, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ. «Մարդը իր շրթունքներով նամրութիւն խօսեցաւ իր ընկերոջ դէմ...»¹³: Իսկ իմաստասէրը ասիկա ատելի կ'անուանէ եւ կ'ըսէ. «Ինծի համար ատելի է այն մարդը, որ իր սիրտին մէջ ուրիշ է եւ ուրիշ՝ իր լեզուին վրայ»¹⁴:

«Զար» կը կոչենք այն բանը, որ ըսողին չի պատշաճիր, որովհետեւ այսպէս կը ստուգաբանուի՝ չէ ի յար [այսինքն՝ պատշաճ չէ], ինչպէս օրինակ թագաւոր մը անպատշաճ կերպով կը խօսի, կամ եկեղեցականները եւ կամ պատուաւոր ծեր մարդիկ:

Իսկ «սուր» այս բոլորէն տարբեր է, ճշմարտութեան պակասութիւնն է, ինչպէս խաւարը՝ լոյսի պակասութիւնն է, որովհետեւ ուր որ աստուածային Հոգին չկայ, այնտեղ՝ ստույգութեան հոգին է, ատոր համար Տէրը կ'ըսէ. «Սուտ մարգարէներ պիտի ելլեն եւ նշաններ պիտի կատարեն»¹⁵, քանի որ ճշմարտութեան Հոգին վերցուեցաւ մեր մէջէն՝ մեր մեղքերուն պատճառով, ատոր համար ալ սուտը թագաւորեց անոր փոխարէն, ինչպէս որ երբ արեգակը երթայ՝ գիշերը կու գայ, այսինքն՝ ասոնց վրայ:

Իսկ «սուտ» բազմաթիւ իրողութիւններու կ'ըսուի. Սուրբ Գիրքէն պիտի տեսնենք:

Նախ, «սուտ» կը կոչուի ուրիշներու վրայ զուր տեղ խօսիլը, ինչպէս այլազգիները «բուխտան»¹⁶ կը կոչեն այս երեւոյթը, ատոր համար Մարգարէն կ'ըսէ. «Դուն կը կործանես բոլոր ստախօսները»¹⁷:

Երկրորդ՝ «սուտ» կը կոչուի սուտ վկայութիւն տալը, այսինքն՝ այն խօսքը հաստատել, որ չեն գիտեր, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ. «Իմ դէմս չար [սուտ] վկաներ յարուցին»¹⁸: Իսկ Օրէնքը [կ'ըսէ]՝ «սուտ վկայութիւն մի՛ ըներ»¹⁹, իսկ Տէրը՝ «Երանի՛ ձեզի, երբ նախատեն ձեզ ու ձեր մասին չար [սուտ] բաներ ըսեն, ցնծացէք»²⁰:

Երրորդ՝ «սուտ» կը կոչուին կնոջ աշխարհական ցանկութիւնները՝

¹³ [Հմմտ] Երեմ. Թ. 5:

¹⁴ [Հոմերոս]:

¹⁵ Մարկ. ԺԳ. 22:

¹⁶ Պարսկերէն, buhtān, շարախօսութիւն, զրպարտութիւն (Մանօրագրութիւնը թարգմանողինն է):

¹⁷ Տէս Սաղմ. Ե. 7:

¹⁸ Տէս Սաղմ. ԼԳ. 11:

¹⁹ Հմմտ. Բ. Օր. Ե. 20:

²⁰ Տէս Մատթ. Ե. 11:

ուտել եւ խմել, որովհետեւ մէկ օր իսկ չի կրնար դիմանալ, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ. «Ան ունայնութեան շնայեցաւ», այսինքն՝ համբերողներուն, «եւ ո՛չ ալ սուտ մոլութեան»²¹:

Չորրորդ՝ «սուտ» կը կոչուին վաճառողներուն խաբէութիւնները, որոնք գողերու նման բակերու մէջ կը մեկուսանան, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ. «Սուտ են մարդոց կշիռները»²²:

Հինգերորդ՝ «սուտ» կը կոչուի մարդուն մահկանացութիւնը, քանի որ իսկապէս ողջ չէ՝ ըստ այնմ. «Զարմանքիս մէջ ըսի. «Ամէն մարդ սուտ է»»²³, որովհետեւ համեմատելով աստուածային կեանքին հետ՝ ասիկա սուտ կեանք կը կոչուի:

Վեցերորդ՝ «սուտ» կը կոչուի նաեւ մարդահաճութիւնը, ինչպէս կ'ըսէ Սողոմոն. «Քու մէջդ կանացի կեղծ բարեհաճութիւն չկայ»²⁴: Իսկ Մարգարէն կ'ըսէ. «Տէրը մարդահաճեալուն ոսկորները պիտի ցրուէ»²⁵:

Եօթներորդ՝ «սուտ» կը կոչուի նաեւ սատանան, ինչպէս Տէրը կ'ըսէ. «Ինքն իրմէ կը խօսի, որովհետեւ ստախօս է եւ անոր հայրը՝ սատանան է»²⁶, որովհետեւ միշտ կ'ուզէ աստուածային խօսքը հանել եւ իրը դնել:

Ութերորդ՝ «սուտ» կը կոչուի կեղծաւոր սէրը, ինչպէս Առաքեալը կ'ըսէ. «Եթէ մէկը ըսէ, թէ՛ «գԱստուած կը սիրեմ», բայց իր եղբայրը կ'ատէ՛ կը ստէ, եւ անոր մէջ ճշմարտութիւն չկայ»²⁷:

Իններորդ՝ «սուտ» կը կոչուի այս աշխարհը, ինչպէս Սողոմոնը կ'ըսէ. «Ամէն ինչ ունայն է, ունայնութիւն ունայնութեանց», կ'ըսէ Ժողովողը²⁸: Իսկ եթէ մէկը ըսէ, ինչպէ՞ս ունայն է, քանի որ Աստուծոմէ ստեղծուած է, ապա, վերը հաստատուեցաւ անոր սուտ ըլլալը, որ առանց Աստուծոյ կ'ըլլայ: Ասոր մասին կ'ըսենք, թէ թէեւ Աստուծոմէ ստեղծուած է, սակայն, որովհետեւ Աստուած աշխարհը մերեց մարդուն մեղքին պատճառով, ատոր համար ունայն է, ինչպէս կ'ըսէ. «Անիծեալ թող ըլլայ երկիրը ըրածիդ պատճառով»²⁹:

²¹ Հմմտ. Սաղմ. ԻԳ. 4:

²² Տէս Սաղմ. ԿԱ. 10:

²³ Սաղմ. ՃԺԵ. 11:

²⁴ Առակ. ԼԱ. 30:

²⁵ Սաղմ. ԾԲ. 6:

²⁶ Հմմտ. Յովհ. Ը. 44:

²⁷ Ա. Յովհ. Բ. 9:

²⁸ Ժող. Ա. 2:

²⁹ Մննդ. Գ. 17:

Տասներորդ՝ «սուտ» կը կոչուին նաեւ խաբողները, որոնք աշխարհի մէջ բոլոր ժամանակներու ընթացքին կ'երեւին, ինչպէս Թեւդասը եւ Յուդա Գալիլիացիները³⁰ [անցեալին] եւ մեր ժամանակներուն ալ [ուրիշ խաբողներ], ատոր համար Տէրը հիմա կ'ըսէ. «Սուտ մարգարէներ պիտի ելլեն եւ նշաններ [ու զարմանլի գործեր] պիտի տան»³¹:

Արդարեւ, Մահմէտը [Մուհամմէտը] անոնցմէ մէկն է, որոնց մասին Տէրը կ'ըսէ: Ասիկա ստութեան բոլոր կերպերը ինքն իր վրայ բերած է: Որովհետեւ, ինչպէս յայտնի է իր գիրքին մէջ, բազմաթիւ զուր բաներ խօսած է մարգարէներուն մասին՝ Մովսէսի եւ միւսներուն, որոնք երբեք այդպիսի բաներ չեն ըրած: Տակաւին, Աստուծոյ մասին եւս, քանի որ սուտը կ'ըսէ ու կը հաջէ, թէ Աստուած խօսեցաւ: Աւելին, շարութեան վկայ կ'ըլլայ՝ շարերուն յոյս տալով շարութիւն գործել եւ հանգչիլ Արքայութեան մէջ: Տակաւին, աշխարհի նկատմամբ սէր կը քարոզէ՝ ուտել, խմել եւ պճնուիլ: Կ'արտօնէ խաբել վաճառքի մէջ՝ ինչքան որ իր ճարտարութիւնը կը ներէ, այդ պատճառով աղուէսին պոչը կապուած է անոնց առաջնորդին ձեռքը: Աւելին, ան սուտ է, որովհետեւ անգտնելիօրէն կորսուեցաւ, ատոր համար ուղտ մը կը սպաննեն, հարցնելով թէ ո՞ւր է ան: Տակաւին, մարդահաճոյ է, քանի որ կը սիրէ հրապարակներու վրայ յարգալից ողջոյններ ստանալ, ընթրիքներու ժամանակ սեղանի զլուխին նստիլ, բոլորին առջեւ երեւնալ [ինքզինք ցոյց տալ] եւ մարդոց առջեւ շարութիւնը կը մերժէ: Աւելին, զարմանալի ստութեամբ լեցուց աշխարհը, այնքան բազմաթիւ սուտեր խօսեցաւ, որ սատանային խօսածներէն իսկ աւելի են, քանի որ հարազատ որդին իր հօր նմանութիւնն է: Տակաւին, կեղծաւորութիւն կ'ընէ, թէ զԱստուած կը սիրէ, որով շատեր մերկ եւ բոկոտն կը շրջին, ժլատութիւն ընելով քիչ կ'ուտեն ու սեւ կը հագնին: Իսկ քրիստոնեաներուն եւ զիրար՝ միշտ կ'ատեն: Աւելին, անոնցմէ շատեր աշխարհէն ճոխ մահուամբ՝ սուրով կ'ելլեն: Տակաւին, ամբողջ աշխարհը խաբեց՝ իւրաքանչիւր անձի ճամբան դիւրացնելով: Այդ պատճառով Տէրը կ'ըսէ. «Սուտ մարգարէներ պիտի ելլեն»³²:

³⁰ Թեւդաս եւ Յուդա Գալիլիացիներ «Նախանձայոյզներ»ու կուսակցութեան պարագլուխներ, որոնք կը պայքարէին հռոմէական գերիշխանութիւնը վերացնելու համար Հրէաստանէն (տե՛ս ՅՈՎՍԷՊՈՍ ՓԼԱՒՈՍ, Հրէական հնութիւններ, XIV 9, 2). (Մանօթագրութիւնը ԽաղՔահանայ Դազարեանինն է):

³¹ Տէն Մարկ. ԺԳ. 22:

³² Մարկ. ԺԳ. 22:

Հարցում. *ինչո՞ւ համար ասիկա կ'ըլլայ, որովհետեւ ո՛չ միայն ներկայ ժամանակին եղաւ, այլ՝ բոլոր ժամանակներուն. Մովսէսի օրով՝ Կորինս ու Դադանը եւ Աբիրոնի բանակը³³, Եղիայի օրով՝ Բահաղին մարգարէները³⁴: Իսկ առաքեալներուն օրով՝ սուտ առաքեալները:*

Պատասխան. *Աստուած թոյլ կու տայ, որ այս բաները պատահին շահի ու օգուտի համար:*

Բազմաթիւ պատճառներով:

Նախ՝ որովհետեւ եթէ խաբողներ չըլլային, ճշմարտներուն առաքինութիւնը չէր երեւնար, ինչպէս նաեւ չէինք գիտնար լոյսին պայծառութիւնը, եթէ խաւարը չըլլար:

Երկրորդ՝ որպէսզի ճշմարտութիւնը սիրելի ըլլայ, քանի որ տեսնելով թէ ինչպէս կ'անարգուին խաբողները եւ տեղէ տեղ կը վռնտուին՝ առաքինութեան կը հնազանդինք:

Երրորդ՝ որպէսզի ճշմարտութիւնը գովելի ըլլայ՝ նախատինքները իմանալով, որ անոնց վատթար գործերուն պատճառով ճշմարտութիւնը կը գովեն, ինչպէս կ'ըսէ Իմաստասէրը. «Գեղեցիկները գովելի են, իսկ գարշելիները՝ պարսաւելի»: Իսկ Մարգարէն կ'ըսէ. «Քու իրաւունքներդ գովելի են ինձի համար»³⁵:

Չորրորդ՝ որպէսզի ճշմարտութիւնը ամբողջ երկրին մէջ հռչակուի, ինչպէս Նաբուգոդոնոսորը Դանիէլին համար գրեց իր տէրութեան ամբողջ վայրերուն:

Հինգերորդ՝ որպէսզի եթէ պատահի որ այդ սուտը մեր միտքին մէջ իյնայ, չընենք զայն չարիքներու վատթարութեան համար, ինչպէս կ'ըսէ Մարգարէն. «Ձարեուն մի՛ նախանձիր, որովհետեւ չարերը շուտով պիտի սատկին»³⁶:

Վեցերորդ՝ որովհետեւ ամօթով կը հանէ չարասէրները չարերուն օրինակով, որոնք կորուստի մատնուեցան, ինչպէս կ'ըսէ Տէրը. «Կը կարծէ՛ք այդ գալիլիացիները անլի մեղաւոր էին. եթէ չապաշխարէ՛ք, դուք եւս պիտի կորսուիք»³⁷:

Եօթներորդ՝ որպէսզի գոռոզութիւնն ու ամբարտաւանութիւնը արհա-

³³ Տէս Թիւք ԺԶ.:

³⁴ Տէս Գ. Թագ. ԺԷ. 20–40:

³⁵ Տէս Սաղմ. ՃԺԷ. 54:

³⁶ Սաղմ. ԼԶ. 8–9:

³⁷ Ղուկ. ԺԳ. 2–3:

մարհենք, քանի որ սկզբնաչափը հպարտանալով երկիր ինկալ, իմացեք, թէ ով որ նոյն բանի մասին կը մտածէ, անոր կը կցորդուի:

Ութերորդ՝ թոյլ կու տայ, որ սուտ մարգարէներ, սուտ քրիստոսներ ըլլան, որպէսզի առանց պատասխանի ձգէ անհաւատները, որովհետեւ Միածին Որդին եկաւ, սակայն չհաւատացին Անոր մարմին առած ըլլալուն պատճառով: Ատոր համար, թոյլ տուաւ հաւատալ սուտ մարգարէներուն, որով դատաստանի ժամանակ պիտի յանդիմանուին, թէ կամաւորաբար անարգեցին Աստուծոյ Որդին, ինչպէս Առաքեալը կ'ըսէ. «Որովհետեւ ճշմարտութեան չհաւատացին, ատոր փոխարէն անոնց մոլորութեան հոգին դրկեց»³⁸:

Իններորդ՝ թոյլ կու տայ խաբողներ ըլլան, որպէսզի անոնք չարչարեն հաւատացեալները, իսկ ասոնք համբերեն եւ ապա հարիւրապատիկ վարձատրութիւն ստանան, ինչպէս կ'ըսէ Տէրը³⁹:

Տասներորդ՝ որպէսզի ընտրեալները փորձուին, որովհետեւ մոլորութեան միջոցով յայտնի կ'ըլլան, ինչպէս կրակէն անցնելէ ետք ոսկին ու արծաթը, խոտն ու երկաթը, ատոր համար Առաքեալը կը պատուիրէ. «Զգուշացէ՛ք չար մշակներէն»⁴⁰, իսկ Տէրը կ'ըսէ. «Եթէ կարենան նոյնիսկ ընտրեալները պիտի մոլորեցնեն»⁴¹:

Թերահաւատներէն ոմանք կ'ըսեն, թէ Աստուած այդքան մարդիկ կորուստի չի մատներ, որոնք հիմա տաճիկ են, քանի որ Անոր մարդասիրութիւնը անչափ է:

Կ'ըսեմ, թէ Սուրբ Գիրքէն ցոյց կու տամ, թէ Աստուած բոլոր տաճիկներն ու անօրէնները կորուստի կը մատնէ, եւ զանոնք երբեք չի խնայեր:

Նախ՝ որովհետեւ Առակացին մէջ կ'ըսէ, թէ՛ «անոնք որոնք զԻս կը սիրեն՝ կը սիրեմ զանոնք»⁴², ապա ուրեմն, անոնք որոնք զԻնք ու Անոր պատուիրանները կ'ատեն, Տէրը կ'ըսէ. «Ով որ ամօթ նկատէ զԻս եւ Իմ խօսքս, այդպիսիին Մարդու Որդին ալ ամօթով պիտի հանէ, երբ գայ»⁴³:

Երկրորդ՝ քանի որ աստուածապաշտներուն համար Մարգարէն կ'ըսէ. «Անոնց Իմ գերանէ յարկերուն մէջ անուանի տեղ պիտի տամ»⁴⁴: Իսկ անօ-

³⁸ Հմմտ. Բ. Թեսաղ. Բ. 10:

³⁹ Տէս Մատթ. ԺԹ. 29:

⁴⁰ Փիլիպ. Գ. 2:

⁴¹ Մարկ. ԺԳ. 22:

⁴² Առակ. Ը. 17:

⁴³ Հմմտ. Մարկ. Ը. 38:

⁴⁴ Հմմտ. Գ. Թագ. 2. 2:

րէններուն համար կ'ըսէ. «Բոլոր հեթանոսները դոյլի մէկ կաթիլին պէս ես, նոյնն են, ինչ փոշեհատիկը՝ կշիռփին վրայ, ու բոլորը անոր համար ոչինչ համարուեցան»⁴⁵:

Երրորդ՝ որովհետեւ Առաքեալը աստուածապաշտներուն համար կ'ըսէ. «Գիտէ՛՛ Տէրը աստուածապաշտները փրկել իրենց փորձութիւններէն»⁴⁶, այսինքն՝ տանջանքներէն: Իսկ անօրէններուն համար կ'ըսէ. «Իսկ անիրաւները կը պահէ յափտեմական դատաստանի տանջանքներուն»⁴⁷:

Չորրորդ՝ քանի որ Մկրտիչը հաւատացեալներուն համար կ'ըսէ. «Ով որ Որդիին հաւատայ, կեանքը կը տեսնէ»⁴⁸: Իսկ անհաւատներուն համար կ'ըսէ. «Ով որ չի հաւատար [Որդիին], կեանքը չի՛ տեսնէր, այլ՝ Աստուծոյ բարկութիւնը կը մնայ անոր վրայ»⁴⁹, այսինքն՝ «հեռացէ՛ք Ինձմէ, անիծեալներ, դէպի կրակը»⁵⁰:

Հինգերորդ՝ Տէրը բոլոր բարեգործներուն համար կ'ըսէ. «Խրաքանչիւր ուռ, որ Իմ վրաս է ու պտուղ կու տայ, յօտելով կը մաքրէ զայն, որպէսզի ան-լի պտղաբեր ըլլայ»⁵¹: Իսկ անօրէններուն համար կ'ըսէ. «Եթէ մէկը հաւատ-ֆով Իմ վրաս հաստատուած չէ, իբրեւ որով դուրս կ'ելլէ եւ զայն կը հաւաքեն կրակի համար ու յափտեմապէս կ'այրի»⁵²:

Վեցերորդ՝ որովհետեւ Մարգարէն անծէք կը կարգայ անօրէններուն համար, ըսելով. «Անիծեալ՛ ըլլան անոնք, որոնք Աստուծոյ պատուիրաններէն խտտուեցան»⁵³: Իսկ օրէնքը կատարողները կ'երանացնէ. «Երանի՛ր անոնք, որոնք իրաւունքը կը պահեն»⁵⁴: Եւ՝ «Երանեալ են անբիծները»⁵⁵:

Եօթներորդ՝ քանի որ Տէրը կ'ըսէ. «Ով որ զԻս մարդոց առջեւ խոստովա-նի, Հօր առջեւ պիտի խոստովանուի. իսկ ով որ ուրանայ, Հօր առջեւ թող ուրա-ցուի»⁵⁶, այն է, որ կ'ըսէ. «Չե՛մ հանչնար ձեզ»⁵⁷:

Ութերորդ՝ որովհետեւ դատաստանի օրը Տէրը ուռկան պիտի նետէ,

⁴⁵ Տէս Ես. Խ. 15:

⁴⁶ Բ. Պետ. Բ. 9:

⁴⁷ Բ. Պետ. Բ. 9:

⁴⁸ Հմմտ. Յովհ. Գ. 36:

⁴⁹ Հմմտ. Յովհ. Գ. 36:

⁵⁰ Տէս Մատթ. ԻԵ. 41:

⁵¹ Տէս Յովհ. ԺԵ. 2:

⁵² Հմմտ. Մատթ. ԺԳ. 40:

⁵³ Սաղմ. ՃԺԸ. 21:

⁵⁴ Սաղմ. ՃԵ. 3:

⁵⁵ Սաղմ. ՃԺԸ. 1:

⁵⁶ Հմմտ. Մատթ. Ժ. 32–33:

⁵⁷ Մատթ. ԻԵ. 12:

բոլոր ազգերէն հաւաքելու հոգիները՝ մարմինի ծովէն: Երբ ցամաք հանուին՝ անմեղ աշխարհը, բարին բարի ամանի՝ Արքայութեան մէջ պիտի լեցնեն, իսկ խոտանները, այսինքն՝ մեղաւորներն ու անհաւատները, մէկ կողմ պիտի նետուին, այսինքն՝ դժոխք:

Իններորդ՝ քանի որ այս աշխարհի մէջ ալ անօրէնները հանգիստ չունին, ինչպէս Մարգարէն կ'ըսէ. «Անօրէնները ծովուն պէս կը ծփան եւ հանգիստ պիտի չգտնեն»⁵⁸, իսկ արդարները երկիրը պիտի ժառանգեն եւ յաւիտեանս յաւիտենից այնտեղ պիտի բնակին:

Տասներորդ՝ որովհետեւ արդարները օրհնութիւնը պիտի լսեն, թէ՛ «եկէ՛ք, Հօրս կողմէ օրհնեալներ»⁵⁹: Իսկ անօրէնները՝ «հեռացէ՛ք Ինձմէ, անիծեալներ, դէպի կրակը»⁶⁰:

Տասնմէկերորդ՝ անոնք որոնք մարմնաւոր վաստակի մէջ կ'աշխատին, անոնք կը շահին, այդպէս ալ [անոնք որոնք] հոգեւորապէս կը ճգնին, անոնք յաւիտենական պսակը կ'առնեն:

Տասներկրորդ՝ ոմանք կ'ըսեն, թէ տաճիկ ազգը ինչպէ՛ս այդքան երկարեցաւ: Դիտցիր, ո՛վ եղբայր, թէ ասիկա աւելի շատ չէ քան կռապաշտութիւնը, որ ցամաքին վրայ պիտի տեւէ, մինչեւ Քրիստոսի գալուստը. այդպէս ալ ասիկա պիտի չբակուի, եթէ ոչ՝ Քրիստոսի գալուստով:

Եւ որովհետեւ անոնք աստուածային խօսքերուն չեն հաւատար, այդ պատճառով բնական քննութեամբ ցոյց տամ անոնց օրինակներուն ստութիւնը եւ անոնց առաջնորդին կեղծաւոր ամբարշտութիւնը:

Նախ՝ այսպէս, քանի որ իմաստասէրները կ'ըսեն, թէ սուտ է, ով որ կ'ըսէ թէ գործը չի՛ համապատասխաներ ձայնին, կարծէք ըսուի՞ ոսկին՝ քարին, այդպէս ալ ասիկա, որովհետեւ անոնց՝ մուսուլման օրէնքներուն ըսելով, այսինքն՝ «Սրպիկ հաւաքը»⁶¹, չի՛ համաձայնիր անոնց գործին, քանի որ միայն անուամբ են եւ ո՛չ գործով, ինչպէս կրաջուրով ձեփուած պատը:

Երկրորդ՝ քանի որ ան ի՛նչ գործ որ կատարէ, նոյն բանը արժանի է, որ միւսներուն ուսուցանէ. ասոր մասին Տէրն ալ կը վկայէ. «Ով որ կը գոր-

⁵⁸ Ես. Ծէ. 20:

⁵⁹ Մատթ. ԻՅ. 34:

⁶⁰ Մատթ. ԻՅ. 41:

⁶¹ Սրպիկ-մաքուր (տե՛ս Միշին հայերէնի բառարան, Երեւան, 1992, էջ 344). (Մանօթագրութիւնը նադ Քահանայ Ղազարեանինն է):

ծաղրէ ու կ'ուսուցանէ»⁶². Իսկ այդ բոլոր ազգը միաբան կը գովեն արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը, սակայն, ո՛չ ոք կը կամենայ գործել, անոնցմէ մէկը մասամբ չար է, իսկ միւսները ամբողջը [չարութիւն] ունին, եւ անոնցմէ ո՛չ ոք մերժուեցաւ իրենց ազգէն:

Երրորդ՝ որովհետեւ երբեք խաւարէն լոյս եւ շարէն՝ բարի կ'ըլլայ: Արդ, անոնք կ'ըսեն, եթէ մէկը քրիստոնեայ մը կողոպտէ կամ սպաննէ, ի՞րն է արքայութիւնը: Քանի որ նախապէս կուսապաշտները այդքան ծայրայեղութեամբ չէին ըսեր, ըստ այնմ. «Եւ ոմանք ուրիշներուն եղածը չէին ուտեր, ըսելով թէ հարամ է [պիղծ]», որ շատ խիստ հակառակ կ'երեւի միւսին:

Չորրորդ՝ քանի որ իւրաքանչիւր ոք զայն Աստուած կը պաշտէ, որու անունով երգում կ'ընեն, եւ օրէնքին մէջ ալ գրուած է. «Ճշմարիտ Աստուծով երգում կ'ընեն»⁶³: Իսկ այդ ազգը կնոջ կանանոցը որպէս աստուած կը պաշտեն, յայտնի է անոնց երգումը, որ «թալեդ»⁶⁴ կը կոչեն անոնք, եւ ատիկա անոնց համաձայն անքակտելի է: Արդարեւ, քրիստոնեաները երգումը՝ որ առ ճշմարիտ Աստուածն է, այդպէս չեն պահեր, ինչպէս անոնք կը պահեն:

Հինգերորդ՝ որովհետեւ իւրաքանչիւր ոք իր Աստուածը կը պաշտէ ու Անոր կ'երկրպագէ, ինչպէս որ կուսապաշտներն ալ կ'երկրպագէին: Աստուածաշունչէն յայտնի է, թէ այդ ազգը այն ինչ որ կը պաշտեն, մնայուն կերպով կը պղծեն՝ շարութիւն ընելով անոնց հետ⁶⁵:

Վեցերորդ՝ քանի որ Պղատոնական քաղաքական օրէնքներուն մէջ հրամայուած է, որ պոռնիկներն ու շուները [շնացողները] յայտնի փողոցներուն ու հրապարակներուն վրայ նստին, որպէսզի միւսները հեռանան, բաժնուին այդպիսիներէն եւ գարշին շարութենէ: Իսկ այդ ազգին օրէնքներուն մէջ դրուած են ու գովուած, եթէ ոեւէ մէկը տասը անգամէն աւելի այդ ճանապարհով երթայ՝ կը պատուուի, ինչպէս նաեւ իրենց «զփեղամբարն»⁶⁶ կը գովեն, թէ մէկ գիշերուան մէջ այդքան կիներու մօտ գնաց:

Եօթներորդ՝ որովհետեւ ամբողջ օրէնքները այն բանին համար գրուեցան, որպէսզի մարդիկ անյագ ցանկութիւններէն պարկեշտանան [հրաժա-

⁶² Մատթ. Ե.19:

⁶³ Հմմտ. Ես. 46. 16:

⁶⁴ Թալեդ, դալեհ (արաբ.), բախտ, ճակատագիր (տե՛ս Միշին հայերէնի բառարան, էջ 163). (Մանօթագրութիւնը Խաղ Քահանայ Ղազարեանինն է):

⁶⁵ Հմմտ. Եզեկ. 1է 23:

⁶⁶ Փեղամբար – մարգարէ: Սովորաբար իսլամական կրօնի հիմնադիր՝ Մուհամմէտին մասին խօսուած ատեն կը գործածուի. (Մանօթագրութիւնը Խաղ Քահանայ Ղազարեանինն է):

րին, ետ կենան]: Յայտնի է, թէ երբ օրէնքները չկային, պարկեշտութեան ջուրով կորսուեցան, ինչպէս կ'ըսէ. «Կ'ուտէին, կը խմէին եւ կ'ինքն լկ'առնէին»⁶⁷: Իսկ այդ ազգը, եթէ մէկը շատ ուտէ, քաջ է կ'ըսեն եւ «հոռոք»⁶⁸ կու տան, եւ հրապարակաւ շարութիւններ գործելով՝ Աստուծոյ ընտանի են, կ'ըսեն:

Ութերորդ՝ քանի որ իմաստասէրը կ'ըսէ, թէ մարդուն յոյսը պէտք է այն բանին ըլլայ, որ իրմէ գերագոյն կ'ըլլայ, այդ պատճառով աղքատները թագաւորներուն կը յուսան: Իսկ այդ ազգը, այնպէս կը յուսան Մուհամմէտին, կարծէք ան է Արքայութեան դռները: Եւ յայտնի է, թէ բազմաթիւ անգամներ զԱստուած յիշելով չեն երկրպագեր, իսկ երբ Մուհամմէտը կը յիշեն, իրենց երեսներուն վրայ դէպի գետին կը խոնարհին:

Իններորդ՝ որովհետեւ կը յայտարարեն, թէ Մուհամմէտը նոր օրէնքներ գրած է, սակայն, այստեղ ալ չափազանցուած կերպով կը ստեն, քանի որ անոնց թլփատութիւնը, լուսցումն ու աղօթքը Մովսէսի օրէնքներէն է, ինչպէս իսրայէլացիները ամէն ինչի համար Երուսաղէմ կը դիմէին, իսկ անոնք հաճեցին⁶⁹ եւ մահրին⁷⁰ եւ մէկ դէմքով Աստուծոյ դիմելուն մէջ, հետեւաբար անոնք հրեայ են. բայց այս բանին մէջ կ'երեւի անոնց զանազանութիւնը, քանի որ անոնք Մուհամմէտը մարգարէ կը կոչեն, իսկ անոնք՝ ոչ, նաեւ՝ անոնք շարագործ են, իսկ հրեաները՝ ո՛չ:

Տասներորդ՝ այս բոլորին վրայ անոնց օրէնքներուն ստութիւնը կ'երեւի, որովհետեւ Աստուծոյ Արքայութիւնը ուտելի ու ըմպելի կը քարոզեն եւ կը հաջեն ըսելով, թէ իրենցմէ իւրաքանչիւրը եօթանասուն կին պիտի առնէ, ինչը այստեղ՝ երկրի վրայ իսկ անկարելի է, քանի որ եթէ յիսուն այսքան մարդիկ, որոնք այս աշխարհի մէջ եղած են, այնտեղ կ'ին եթէ ըլլայ, չեն բաւեր Ադամի որդիներուն համար: Ասիկա բոլոր ազգերը կը խոստովանին, որովհետեւ անոնք որ կը մեռնին, նոյններն ալ շարութիւն կ'առնեն: Արդ, բազմաթիւ մարդիկ կան այս աշխարհէն, որոնք մեռան եւ կ'ին շունչին, անոնց համար ո՛րեքէ կ'ին պիտի ըլլայ: Տակաւին, այս ալ կը խոս-

⁶⁷ Մատթ. ԻԳ. 38:

⁶⁸ Հոռոք – ոռճիկ, դրամական վճար ստացող. (Մանօթագրութիւնը Խաղ Քահանայ Ղազարեանինն է):

⁶⁹ Հաճեց ռիստագնացութիւն մըն է դէպի Մեքքա քաղաքը (Ալուտական Արաբիա), ուր կը գտնուի իսլամի սրբազոյն տաճարը՝ Քաապան: Այս ուխտագնացութիւնը կը կատարուի իսլամական օրացոյցի 12-րդ ամսուան՝ Զուլ-Հիճճայի ընթացքին (Մանօթագրութիւնը թարգմանողինն է):

⁷⁰ Մահր – ամուսնական նուէր՝ ընծայ, որ փեսացուն հարսին կու տայ (Միջին հայերէնի բառարան, էջ 120). (Մանօթագրութիւնը Խաղ Քահանայ Ղազարեանինն է):

տովանին, թէ այնտեղ մարդկային բնութիւն չ'աճիր, հետեւաբար, սուտ է կին առնելը այնտեղ, քանի որ կինը զաւակ ունենալու համար կ'ըլլայ, հետեւաբար, անոնց օրէնքը սո՛ւտ է:

Իսկ այն, որ Մուհամմէտը ինքզինք մարգարէ կը կարծէ, ցոյց պիտի տանք, որ այս եւս սուտ է, բազմաթիւ կերպերով:

Նախ՝ մարգարէութեան սահմանումէն յայտնենք, քանի որ մարգարէութիւն է գիտնալ անցեալը, պատմել ապագան, ճարտարաբար խօսիլ ներկայի մասին: Իսկ Մուհամմէտ անցեալը չի՛ գիտեր եւ յայտնի է անոր սուտ պատմութենէն, որ Աբրահամի մասին է, ապա ուրեմն, ապագայի մասին ալ սուտ է, եթէ ըսէ, եւ ապագային մասին ոչինչ կ'ըսէ:

Երկրորդ՝ քանի որ մարգարէ կ'ըլլայ ուրիշ մէկու մը համար եւ ո՛չ թէ ինքն իրեն համար, ինչպէս յայտնի է Մովսէսէն եւ ուրիշներէն, որովհետեւ ուրիշի մը մասին մարգարէացան: Իսկ Մուհամմէտը ինչ որ բարբաջած է, ինքն իրեն համար կը զօղանջէ՝ ըսելով. «Աստուած աշխարհը ինձի համար ստեղծեց», հետեւաբար, մարգարէ չէ:

Երրորդ՝ քանի որ մարգարէները հրաշագործութիւններու եւ սքանչելիքներու միջոցով յայտնի դարձան, ինչպէս յայտնի է Մովսէսէն՝ Եգիպտոսի մէջ, եւ Եղիայէն: Իսկ Մուհամմէտը՝ ապառնալիքներով ու մահով, ինչպէս մեր ժամանակներուն եւս այս կաղը, որ Թամուր⁷¹ կը կոչուի, որ ո՛չ միայն ինքզինք մարգարէ ըսել կու տայ, այլ՝ որպէս աստուած պաշտել [կը հրամայէ], եւ յայտնի է, որովհետեւ բոլորին գլուխին վրայ նշան դրուած է:

⁷¹ Թէմուր, Լէնկթեմուր – Միջինասիական զօրապետ, ամիրա (1336–1405): Պատերազմի մէջ վիրաւորուելով ստացած է «Լէնկ» (կաղ) մականունը: 1386-ի գարնան, Թէմուրը առաջին անգամ Հայաստան արշաւած է, գրաւած է Նախճավանը, պաշարած է բերդը, ասպատակած է Այրարատը՝ մինչեւ Կարբի, Բջնի, Սուրմարի եւ Կողբ, գրաւած է Տփլեաններու շտաբի շահան Մարեցիի ամրոցները, կոտորած է Երեւան գիւղաքաղաքի բնակիչները: Թէմուրին դիմադրած են կողբացիները, Պոռշեաններու իշխանանիստ Շահապիվանը, Սուրմարի բերդաքաղաքը: 1387-ի գարնան Թէմուր արշաւած է Հարաւային Հայաստան, բայց թուրքերէն պարտութիւն կրած է. Կարա-Կոյունլու ցեղէն: Վանը 20 օր դիմադրած է Թէմուրի հրոսակներուն, սակայն, ամբողջ բնակչութիւնը կոտորուած է կամ գերեվարուած: 1394-ին, Թէմուրը երկրորդ անգամ Առաջաւոր Ասիա արշաւած է ու Միջագետքը գրաւելէ ետք, թափանցած է Արեւմտեան Հայաստան, գրաւած է Երզնկան, Բասէնը, Կարսը, Սուրմարին, Բագարանը, Արճէշը, եւ այլն: 1399-ի աշնան, Հայաստան կատարած երրորդ արշաւանքի ժամանակ անբնակ դարձած են Վրաստանի եւ Հայաստանի հիւսիս-արեւելեան գաւառները: 1400-ին Սեբաստիան ակերած է: Թէմուրի օրով Հայաստանի բնակչութեան հոծ զանգուածներ գերի տարուած են Միջին Ասիա, իսկ Հայաստանի մէջ քոչուոր ցեղեր բնակեցուած են. (Ծանօթագրութիւնը իսկ Քահանայ Ազգարեանինն է):

Զորրորդ՝ որովհետեւ իւրաքանչիւր մարգարէ այն կը խօսի, որ ուրիշ ոչ ոք խօսած է, ինչպէս յայտնի է մարգարէներու գիրքերէն: Իսկ Մուհամմէտ բաժին մը Մովսէսէն առած է, բաժին մըն ալ ուրիշ գիրքերէ եւ իր անունը գրած է. այս մէկը բոլորն ալ շատ դիւրութեամբ՝ նոյնիսկ յետոյ եկողները կրնան ընել, հետեւաբար գող է եւ ո՛չ թէ մարգարէ:

Հինգերորդ՝ քանի որ չի՝ կրնար ինքն իրեն հակառակ խօսիլ կամ գործել: Իսկ Մուհամմէտը ինքն իրեն հակառակ կը խօսի, որովհետեւ չէ գրած թէ մարդ որեւէ մէկ մեղք ունի, այլ՝ կըսէ [կ'արտօնէ] ամէն ինչ ընել, ինչ որ կրնայ, քանի որ այդ բանին համար Աստուած ստեղծեց մարդը, կ'ըսէ. ասոր մէջ ալ կը ստէ՝ ըսելով թէ Աստուած շարիքներու պատճառն է, եւ այս բոլորին վրայ, կըսէ՝, թէ դատաստան եւ հատուցում պիտի ըլլայ: Արդ, եթէ մարդուն մէջ մեղք չկայ, Աստուած ի՞նչ պիտի հատուցէ, հետեւաբար սուտ մարգարէ է:

Վեցերորդ՝ որովհետեւ ոչ մէկ մարգարէ մեղք կը սորվեցնէ, ինչպէս յայտնի է մարգարէներու գիրքերէն, քանի որ բոլորն ալ զղջում եւ ապաշխարութիւն կ'ուսուցանեն: Իսկ Մուհամմէտ մեզի մեղք կ'ուսուցանէ, այն՝ որ Աստուած արգիլած է. «Մի՛ շնար»⁷², իսկ ան կը հրամայէ շատերու հետ խառնակիլ, հետեւաբար մարգարէ չէ:

Եօթներորդ՝ որովհետեւ ո՛չ ոք մեղքով Աստուծոյ կը հաճոյանայ, այս մէկը անոնք ալ կ'ըսեն, իսկ Առաքեալը կ'ըսէ. «Մի՛ խաբուիք. ո՛չ շուները [շնացողները], ո՛չ պոռնիկները եւ ուրիշներ, Աստուծոյ Արքայութիւնը պիտի ժառանգեն»⁷³: Իսկ Մուհամմէտը աշխարհի մէջ շարիք չմնաց, որ իր անձով չգործեց, ինչպէս իրենց ազգն ալ կը վկայէ, թէ այսչափ կին ունէր եւ այսքան ալ ամուսնութենէ դուրս կիներու մօտ կ'երթար, ուրեմն շարագործ է եւ ո՛չ թէ մարգարէ:

Ութերորդ՝ որովհետեւ իւրաքանչիւր ոք, որ քաղաք տանող ճամբայէն դուրս կ'ելլէ, իր դիտաւորութեան աւարտին չի՛ հասնիր. այդպէս ալ, ով որ Աստուծոյ կամքէն դուրս կը գործէ, չի՛ հասնիր Անոր: Իսկ Մուհամմէտը ասոնց մասին շխորհեցաւ, այլ՝ իր կամքին համաձայն շրջեցաւ, եւ յայտնի է իր ժողովուրդէն:

Իններորդ՝ քանի որ անասունները Աստուծոյ պատկերը չեն, որովհետեւ անբաններ են եւ ոչ իմաստուններ, նմանապէս անոնք որոնք անաս-

⁷² Բ. Օր. Ե. 17:

⁷³ Ա. Կորնթ. Զ. 9:

նաբար կը վարուին: Իսկ Մուհամմէտը անասունէն աւելի վատթար է՝ կրկնակի պատճառով: Նախ՝ քանի որ անոնք տարուան մէջ մէկ անգամ [կը զուգուին], իսկ ան՝ ամբողջ տարին: Եւ ապա՝ որովհետեւ անոնք ըստ բնութեան կը կարգուին, իսկ ան՝ արտաքոյ բնութեան:

Տասներորդ՝ քանի որ իւրաքանչիւր ոք իր նմանը կը սիրէ, ինչպէս անասունը անասունին կը սիրէ, եւ մարդը՝ իր ընկերը, իսկ Աստուած ո՛չ ոք կը սիրէ, բացի Իրեն նմանողներէն: Իսկ Մուհամմէտ Աստուծոյ նմանակցութենէն այնքան հեռու է, ինչքան Աստուած մարդը կը ճանչնայ, ապա ուրեմն, Մուհամմէտը չի՝ ճանչնար զԱստուած, հետեւաբար մարգարէ չէ՛:

Եւ որովհետեւ վայել չէ, որ թագաւորը տառապածէ մը որեւէ մէկ բան խնդրէ, եւ թէեւ ասիկա սիրոյ եւ խոնարհութեան գործ է, սակայն, մեզի չի վայելեր. բայց, որովհետեւ թագաւորները չքաւորներէն այրելու նիւթ կ'առնեն, որ աշխատանքով կը հաւաքեն, այդպէս ալ Հայր մեր, ընդունիր այս խօսքերուն պատճառը եւ աստուածային շնորհներուդ իմաստութեամբ, որ Քու մէջդ ամբարուած է, այրէ անուղղաները, անոնց գործերն ու օրէնքները:

Տիրոջմով ո՛ղջ եղիր: Ամէն:

Գրաբարէ Արեւմտահայերէնի վերածեց՝
ՎԱՐԱՆԴ (ՅԱԿՈԲ) ՔՈՐԹՄՈՍԵԱՆ

